ताजे टवटवीत

पक्षी - जीवनाचा वेध घेणारी दोन सुंदर पुस्तके

प्रकाश गोळे यांचे 'सायबेरियातील शोध' आणि किरण पुरंदरे यांचे 'मुठेवरचा धोबी' ही परस्पराहून भिन्न विषयावरील पक्षी जगताविषयीची दोन पुस्तके १९९४ च्या पूर्वाधात प्रकाशित करून पुण्याच्या राजहंस प्रकाशनाने मराठी साहित्यात मोलाची भर घातली आहे. प्रामुख्याने रशियन क्रौंच आणि मुठेवरचा धोबी आणि इतर अनेक

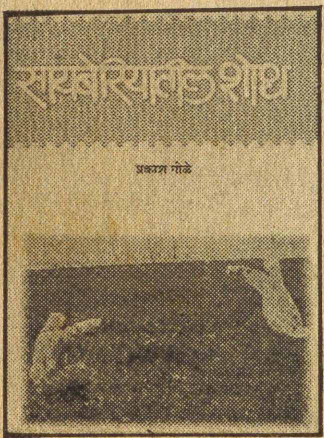

पक्ष्यांविषयी व त्यांच्या जीवनाला वेढून राहणाऱ्या निसर्गाची जी मौलिक निरीक्षणे या पुस्तकात आली आहेत; ती वाचून निसर्गात वेडावणारे बालकवी आनंदित झाले असते व त्यांच्या मनाच्या डहाळीवर समाधानाची घरटी बांधली गेली असती.

सायबेरियन क्रौंच हे जगातील अत्यंत दुर्मिळ पक्षी आहेत. सायबेरियात ते घरटी बांधतात, पिले वाढवितात आणि हिवाळ्याच्या प्रारंभी जीवरक्षणार्थ भारताकडे स्थलांतर करतात. पण स्थलांतर करणाऱ्या या पक्ष्यांची संख्या वर्षानुवर्षे कमी होत चालली आहे. १९६० साली भारतात सुमारे १०० क्रौंच येत असत. १९९१ साली फक्त सहा क्रौंच आले. सायबेरिया ते भारत एवढ्या लांबवरच्या प्रवासात ते कुठेतरी बळी पडत असावेत. या पक्ष्यांच्या संख्येत अशी घट होत गेली तर भविष्यकाळात क्रौंच पक्ष्यांची फक्त चित्रेच तेवढी पाहायला मिळतील.

तशी आपत्ती येऊ नये यासाठी या क्रौंचपक्ष्यांच्या स्थलांतराचा मार्ग शोधणे आणि त्या मार्गावर पुरेसे संरक्षण देणे आवश्यक झाले आहे आणि त्याच दृष्टिकोनातून भारतीय आणि रशियन पक्षी- तज्ञाकडून रशियन क्रौंच पक्षाच्या स्थलांतराचा मार्ग समजून घेण्याचा जो शोध - प्रकल्प भारत आणि रशिया यांनी हाती घेतला होता, त्यात सध्या अमेरिकेत स्थायिक झालेल्या मीनाक्षी नागेंद्रन् अलेक्झांडर सारोकिन आणि युरिमाराकिन अशा विविध देशातील व प्रांतातील पक्षीप्रेमींनी भाग घेतला होता. भारतातर्फे पुण्याच्या श्री. प्रकाश गोळे या पक्षी तज्ज्ञांचा समावेश करण्यात आला होता. या चार पक्षी तज्ञांनी सायबेरियात वास्तव्य करून कौंच पक्ष्यांचे स्थलांतर होण्यापूर्वी वन्य साईबच्या आणि कॉमन क्रौंच पिलाच्या पाठीवर ट्रान्समीटर बांधले व उपग्रहावरील संदेशामार्फत अफगाणिस्थानपर्यंतचा त्यांच्या स्थलांतराचा मार्ग शोधून काढला. त्यासाठी त्यांनी जे विशेष प्रयत्न केले, त्याची रोमहर्षक हकीकत प्रकाश गोळे यांनी 'सायबेरियातील शोध' या पुस्तकात ग्रथित केली आहे.

पक्षी जगताचे हे वैशिष्ट्य असते की मानवी स्पर्श झालेल्या पक्ष्याला त्या कळपातील इतर पक्षी आपल्यात सामावून न घेता त्याच्यावर हल्ला करून ठार मारतात. त्यामुळे क्रौंचपक्ष्याच्या पाठीवर ट्रान्समीटर बसविणे हे कठीण कर्म असते. त्यासाठी या पक्षी तज्ञांनी क्रौंच पक्ष्याचे परिवेश धारण करून क्रौंच पक्ष्यांच्या निरागस पिलांना कसा लळा लावला व त्यांना नकळत त्यांच्या पंखावर ट्रान्समीटर कसा बसवला याची चित्तवेधक माहिती या पुस्तकात आली आहे.

सायबेरियातील शोध हे पुस्तक ही केवळ एक शास्त्रीय मोहीम नसून एक उत्तम प्रवास वर्णन आहे. कारण या मोहिमेसाठी श्री. प्रकाश गोळे यांना जो हजारोमैलांचा प्रवास करावा लागला त्याचे व त्या प्रवासात जो निसर्ग दिसला त्याचे साम्यवाद उध्वस्तून गेल्यावर रशियावर कोसळलेले आर्थिक दुर्दैव आणि त्या दुर्दैवात भरडून गेलेल्या रशियन माणसाचे यथार्थ वर्णन त्या पुस्तकात आले आहे.

दाट आणि घनदाट अरण्यात पक्ष्यांची साम्राज्ये जशी उभी असतात तशीच शहराच्या बाह्यांगावर आणि गाभाऱ्यातही जिथे हिरवाई असते तिथे पक्ष्यांची छोटीशी राज्ये टिकून असतात. पुण्याच्या रवींद्र म्हात्रे पुलावर उभे राहून सिंहगडाकडे पाहिले की पुढ्यातच बघत रहावी अशी हरितसृष्टी अजून टिकून असलेली दिसते. या सगळ्या खाजगी मिळकती असून, त्यांच्या पश्चिम सीमेवरून एक नाला वाहतो. नाल्याच्या काठाने जागोजागी सुंदर जाळ्या तयार झाल्या आहेत. त्यामुळे अनेक आडोसे निर्माण झाले आहेत. हे आडोसे पक्ष्यांचे आणि पक्षीनिरीक्षकांचेही आधार आहेत. यातील काही आडोशांच्या आधारे किरण पुरंदरे यानी प्रामुख्याने धोबी पक्ष्यांची जी निरीक्षणे केली आहेत त्यांची नोंद मुठेवरचा धोबी या पुस्तकात संग्रहित करण्यात आली आहे. लेखकाच्या मनात धोबीविषयी एक स्वतंत्र कप्पा असतानासुद्धा त्याने अनेक पक्ष्यांच्या नोंदी केल्या आहेत. त्यांची वैशिष्ट्ये विशद केली आहेत. हे या पुस्तकाचे वैशिष्ट्य आहे.

धोबी घरटी कुठे बांधतो, त्यासाठी तो सुरक्षित जागा कशी शोधतो, पिलांसाठी भक्ष्य शोधण्याकरिता तो कसा बाहेर पडतो, घरटे इतरांच्या नजरेस पडू नये यासाठी त्यातून बाहेर पडताना व शिरताना कोणती दक्षता

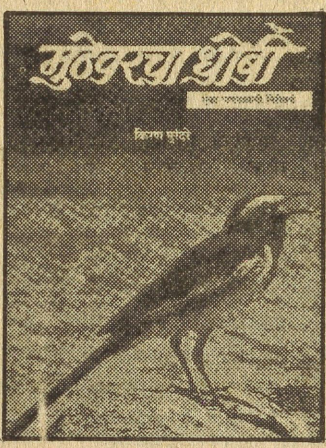

घेतो. इतर पक्ष्यांचा उपद्रव होऊ नये यासाठी स्वतःच्या घरट्याभोवतीचा परिसर कसा सुरक्षित ठेवतो आणि त्या परिसरावर आक्रमण करणाऱ्या पक्ष्यांशी कशी झुंज घेतो या संदर्भात क्षणाक्षणाला उपलब्ध होणारी माहिती लेखकाने पुस्तकाच्या पहिल्या विभागात दिली आहे. तर धोबी घरटे कसे बांधतात, अंड्यांचे संरक्षण कसे करतात, ती कशी उबवतात, नवजात पिलाशी कशा पद्धतीने वागतात या विषयीची अत्यंत सूक्ष्म निरीक्षणे पुस्तकाच्या दुसऱ्या विभागात नोंदली आहेत.

मधमाशीच्या चिकाटीने गोळा केलेली ही अत्यंत उपयुक्त आणि मनोरंजक माहिती लेखकाने सुबोध शैलीत मांडल्याने हे पुस्तक अत्यंत वाचनीय झाले आहे.

संध्या मिसाळ

सायबेरियातील शोध
लेखक- प्रकाश गोळे
प्रकाशन - किरण पुरंदरे
पृष्ठे- ८४, किंमत- ४५ रु.

मुठेवरचा धोबी
लेखक -किरण पुरंदरे
प्रकाशन- राजहंस प्रकाशन, पुणे
पृष्ठे- ११३, किंमत- ५० रु.

साभार स्वीकार

मेहता पब्लिशिंग हाऊस, १२१६ सदाशिव पेठ, पुणे ३० यांची नवी प्रकाशने

ढगाआडचे चांदणे : (दुसरी आवृत्ती) वि. स. खांडेकर
पृष्ठे : ११६, मूल्य : ४५ रु.

सूर्यकमळे : (तिसरी आवृत्ती) वि. स. खांडेकर
पृष्ठे : १०८, मूल्य : ४५ रु.

आजची स्वप्ने : (दुसरी आवृत्ती) वि. स. खांडेकर
पृष्ठे : १३८, मूल्य : ६० रु.

बीज : लेखक : शांतिनाथ देसाई, अनु : शैला सायनाकर
पृष्ठे : १७६, मूल्य : ८० रु.

जोगवा : लेखक : रामचंद्र नलावडे,
पृष्ठे : १४६, मूल्य : ६० रु.

हराळी : लेखक : अनंत भोयर
पृष्ठे : ९६, मूल्य : ४५ रु.

वळेसर : लेखक : आत्माराम सावंत
पृष्ठे : १६०, मूल्य : ६५ रु.

प्लॅस्टिक उद्योगांसाठी : लेखक : गंगाधर महांबरे
पृष्ठे : १७४, मूल्य : ७० रु.

मराठी भाषेतील वाक्प्रचार : लेखक : चंद्रहास जोशी
पृष्ठे : ८८, मूल्य : ४० रु.

सहा सोनेरी पाने : लेखक : रा. पु. कुलकर्णी
पृष्ठे : ५८, मूल्य : २५ रु.

[illegible]
१९५४

प्रिय श्री. प्रभाकर —

स. न.

तुमच्या (PWD Engineers) साठी योजिलेल्या

[illegible] नोव्हें/५४

सप्टें/ऑक्टो/

[illegible]

[illegible]

[illegible]

कळले. [illegible]

सौ. पद्माताईंना सा. न.

[illegible]